



İNSAN VE ÇEVRE İLE UYUMLU YERLEŞİMLER

ZEYTİNBURNU VE KÂĞITHANE'DE DEPREM DÖNÜŞÜMÜ • MODERN MİMARLIK • TEKİRDAĞ ÇORLU MİLLET BAĞÇESİ
İÇ HAVA KALİTESİNDE DOĞRU İKLİMLENDİRME • PANDEMİDE GÜVENLİK AĞI TALEBİ ARTTI
DÜZCE MİLLET BAĞÇESİ • TAŞTAN DOĞAN SANAT LİTOGRAFI • AĞIR AĞIR ÇIKAKSIN BU MERDİVENLERDEN



T.C. ÇEVRE VE
ŞEHİRCİLİK BAKANLIĞI

T.C. ÇEVRE VE ŞEHİRCİLİK BAKANLIĞI
TOKİ
TOPLU KONUT İDARESİ BAŞKANLIĞI





MODERN BAŞKENTLER

Seda Arslan

Gazi Üniversitesi Mimarlık ABD
Doktora öğrencisi

Zeynep Uludağ

Gazi Üniversitesi Mimarlık Bölümü
Öğretim Üyesi



Modern ulus devletlerinin kurulmasına sahne olan 20. yüzyılın modern başkentlerinde kentsel ve mimari mekânın temsiliyet gücünü ele alan Prof. Dr. Zeynep Uludağ ve Seda Arslan, çağdaş yaşamın sosyal, kültürel ve mekânsal değerlerini yansıtan yeni başkentlerdeki modern kent yaşantısının örgütlenmesini anlatıyor.

I. ve II. Dünya Savaşlarından sonra ulus devletlerin inşası sırasında “sıfırdan başlamak” hedefiyle kurulan 20. yüzyılın “modern” başkentleri arasında Canberra ve modern Türk kentinin sembolü olan Ankara da var. Bu başkentlerdeki modern kent yaşantısı örgütlenmesini ve çağdaş kamusal mekânın oluşturulması sürecini anlatır mısınız?

19. yüzyılda başlayan ve sonrasında tüm dünyada hızla ilerleyen politik, sosyal, ekonomik ve teknolojik gelişmeler siyasi ve sosyal yapıları değiştirmiştir. Özellikle I. ve II. Dünya Savaşlarından sonra hızlanan süreç bu ideolojik değişimlerin ve yeni toplumsal oluşumların da başlangıcı olmuştur. Bu dönemde imparatorluklardan ulus devletlere geçiş, yönetim biçimlerinin demokratik düzene doğru değişmesi, sömürge devletlerin bağımsızlığını ilan etmesi yeni ülke düzenlerini oluşturmuştur. Bu yeni düzen gerek sembolik gerek jeopolitik açıdan birçok ülkede yeni kentler ve yeni başkentlerin kurulmasına sebep olmuştur. 20. yüzyıl, modern ulus devletlerin kurulmasına sahne olan ve Ankara ile birlikte birkaç yeni başkent de planlanma ve kentleşme süreçlerine tanıklık eden bir dönemdir.

Bireysel özgürlüklerin toplumsal yaşam içerisinde belli bir düzende tanımlanması gereği yeni kurulan ulus devletlerde kamusal alan kullanımlarını değiştirmiştir. Kamusal alan siyasi olduğu kadar toplumsal bir karardır ve modern kent yaşamının temelini oluşturur. Kentler yalnızca siyasi otoritenin gücünü ve ideolojisini yansıtan mekânlara değil fiziksel, kültürel ve sosyal örüntüleriyle tarihi değerlerin sürdürüldüğü, ulusal kimliğin inşa edildiği, kentinin temsil ve katılımıyla yaşayan ve dönüşen mekânlara sahiptir. Bu nedenle 20. yüzyıl başkentleri kentsel

ve mimari mekânın temsil gücünün farklı boyutlarda yansıdığı ve kamusal alandaki değişimlerin en radikal biçimde izlendiği mekânlar olmuştur.

Yeni bir ideolojik temsilin ve onun sosyal bağlamının arayışı bazen geçmişin ideolojisinden kopmayı ve farklı bir bağlamda yeni toplumsal yaşamı inşa etmeyi gerektirir. Bu arayış modern başkenti devrimci, yenilikçi yapar ve “sıfırdan başlamak” noktasına taşır.

Değişen sosyoekonomik yapıyla yeni ulus kimliğinin inşa edileceği başkentler, kentsel mekân anlamında hiçbir donanımına sahip olmayan yerlerde hatta bazen bir yerleşim yeri bile olmayan boşluklarda kurulmuştur. Tarihteki başkentlere baktığımızda onları başkent yapan kararların ardında, bazen belli bir inancın sembolik ya da mekânsal varlığı, bazen güçlü bir kale ya da ticaret yolu, bazen de güçlü bir coğrafyanın varlığı yeterli olarak görülebilir. Ancak modern başkentlerde öne çıkan değer yeni bir ideolojik temsiliyetin mekânı olmasıdır.

“YENİ YAŞAM BİÇİMİ KURGULANIR”

Yeni başkentler tasarlanırken devletin temsili olarak öne çıkan hükümet merkezi ve yapıları kadar sosyal, kültürel ve ekonomik hayatı biçimlendirecek mekânlarının kurgusu da önem taşımaktadır. Başkent olarak ülkenin diğer kentlerine model oluşturacak mekânlar ve bu mekânlarla çağdaş yaşamın biçimlendirilmesi hedeflenmektedir. Öncelik, kentlinin gündelik yaşamını değiştirecek, zaman-mekân haritalarını etkileyecek, ortak değerlerin paylaşılacağı ve yeni toplumsal yaşamının inşa edileceği kamusal alanların tasarımı olmaktadır. Bununla birlikte yeni konut tipolojileri ve mahalle düzeni ile diğer yaşam alanları kentsel peyzaja eklenir. Sosyokültürel donatıların kapsamı ve kentteki yerleşimi, bu

işlevleri kent hayatına entegre eder. Böylelikle kentlinin gündelik yaşantısı, kentsel deneyimleri ve alışkanlıkları değişmeye başlar. Kentlinin bir araya geleceği yeni kamusal alanlarda farklı ilişkiler, yönelimler, anlayışlar gelişir ve zamanla yeni yaşam biçimi kurgulanır. Bu durum ulusal kimliğin inşasını, ulusal ve sosyal birliğin, beraberliğin sağlanmasını ve sürdürülmesini sağlar. Dolayısıyla yeni başkentlerin misyonu çağdaş yaşamı inşa ederken onun sosyal, kültürel ve mekânsal değerlerini yeni bir anlayış, yeni bir ideoloji ile oluşturmaktır.

ANKARA'DA MODERN KENT YAŞAMININ KURGUSU

Bu doğrultuda başkent Ankara modern Türkiye'nin ve modern Türk şehrinin örneğini oluşturuyordu. Tüm Anadolu kentlerine örnek olacak ve yeni Türkiye'nin ideallerini çağdaş kent yaşamıyla buluşturacaktı. Modern kent yaşamının örgütlenmesi tamamen kentlinin hak ve özgürlükleri üstüne kurgulanmaktaydı ve çağdaş yaşam bu hedefler doğrultusunda inşa edilmeye başlandı. Bu değişim yalnızca kentsel kamusal alanlarda, hükümet yapılarında ya da kentsel peyzajda değil mahalle/ev yaşantısına kadar

inen bir hassasiyette ve özende, her andaydı.

Kamusal alanların ve kentsel donatıların tüm kentli için erişilebilir, deneyimlenebilir olması, kentlinin kentin gelişim ve değişim sürecinde söz sahibi olarak katılım sağlamasını ve hiçbir sınıfsal, toplumsal, dinsel, sosyolojik, ekonomik, kültürel ayrım olmaksızın bu mekânları özgürce kullanması çağdaş yaşamının inşası için vazgeçilmezdir. Modern kentin ayrılmaz parçaları; kamusal alanlar, cadde ve sokaklar, parklar, meydanlar, pazarlar, sosyal ve kültürel faaliyetlerin gerçekleşeceği tüm kamusal alanlar, kültür yapıları; sinemalar, müzeler, tiyatrolar, operalar, eğitim yapıları, hükümet yapıları ve diğer yapılar çağdaş yaşamın inşa olacağı duraklardır. Başkent Ankara'nın planlanması bu durakların yerlerinin belirli bir düzende, oranda, ilişkide, nicelik ve nitelikte olmasını sağlamak ve çağdaş kent yaşamını kurgulamak için önemliydi.

Bu yaklaşımla, modern başkent Ankara'yı planlamak üzere 1928 yılında üç plancının arasında sınırlı bir yarışma düzenlenmiş ve Hermann Jansen'in önerisi seçilmiştir. Konut alanlarından

kamusal alana, makro ölçekten mikro ölçekteki yapılara kadar çağdaş yaşamın duraklarıyla şekillenen kent planı gündelik yaşantı kalıplarını değiştiren bir öneri olmuştur.

"GARDENCITY" CANBERRA

Canberra, 1901'de Avustralya Uluslar Topluluğu'nun (Avustralya Koloni Federasyonu'nun) resmen kurulmasından sonra 1909 yılında yeni başkent olarak seçilmiştir. Böylece Britanya Krallığı'nın yönetiminde Avustralya Kraliyet Devleti doğmuş, Canberra'nın yeni federal başkent olarak önerilmesinin ardından 1911 yılında New South Wales bölgesinde, Avustralya'nın başkent bölgesi olan The Australian Capital Territory (ACT) bölgesi kurulmuştur. Aynı yıl, burada kurulması tasarlanan yeni federal başkent için uluslararası bir proje yarışması açılmış, 130'dan fazla katılımın olduğu yarışmayı Amerikalı mimar Walter Burley Griffin ile partneri ve eşi olan Marion Mahony Griffin kazanmıştır.

Griffinlerin projesi doğrultusunda 1913'te inşaat çalışmaları başlamıştır. Plancılar, 19. yüzyıl sonlarında ve 20. yüzyıl başlarında etkili olan "City Beautiful" (Güzel Kent) ve "Garden



Herman Jansen, Ankara İmar Planı, 1936



Herman Jansen, Atatürk Orman Çiftliği Planı

City” (Bahçe Şehir) akımlarından etkilenmiş, aynı zamanda Frank Lloyd Wright’ın mimari tarzını da örnek almıştır. Yerleşim alanını saran yeşil bant, büyük yapıların çevrelediği geniş bulvarlar, formal parklar ve su öğeleri Canberra’nın doğal topografyasını öne çıkarmış ve korumuştur. Bu çaba aynı zamanda farklı sosyal yapıdaki kentlinin de ortak yaşam alanını yaratmaktaydı. Sadece kentsel peyzaja değil, doğal peyzaja da önem verilen projede sosyal ayrışmayı önlemek için konut bölgeleri de aynı anlayışla tasarlanmıştır.

CHANDIGARH VE BRASILIA

Brasilia’da ve kentsel planlanma sürecine Le Corbusier’in dahil olduğu Chandigarh’ta yapılan tasarım ve uygulamaları da anlatır mısınız?

Tasarım çalışmaları 1950’li yıllarda başlayan Chandigarh ile Brasilia kentleri aynı dönemde inşa edilmiş olması yanında iki kentin tasarım sürecine dahil olan mimarlar Le Corbusier ve Oscar Niemeyer’in uluslararası kimliğiyle de öne çıkmaktadır. Punjab eyaleti yeni başkenti olan Chandigarh, ulusal başkent olmamasına rağmen henüz bağımsızlığını ilan etmiş

Hindistan’ın ilk planlı kenti olması nedeniyle anlam kazanmıştır. Brasilia ise bir asırdan fazla bir süre önce Portekiz’den bağımsızlığını kazanmış Brezilya’da, politik ve ekonomik nedenlerle başkentinin taşınması kararıyla kurulan bir başkenttir.

Bu başkentlerin planları her ne kadar sadece bu iki mimara atfedilemezse de süreçteki baskın rolleri nedeniyle tasarım yaklaşımlarının önemli ölçüde belirleyicisidirler. İki ayrı kıtada, farklı kültürleri ve sosyoekonomik ayrılıkları olmasına rağmen her iki kentin planında da ortaklıklar görülmektedir. Bu benzerlikte hem planlama sürecine dahil olan mimarların birbirine yakın tasarım anlayışları hem de dönemin etkin mimari gelişmelerinin etkisi olduğu söylenebilir.

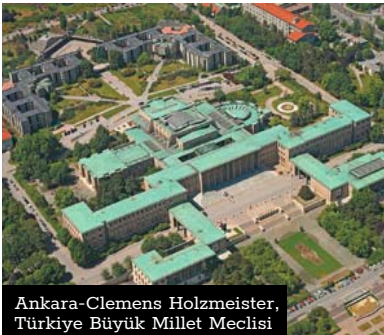
Aynı dönemde kurulmuş olan bu kentlerin planlama ve tasarım kararlarında döneme damgasını vuran CIAM ilkeleri etkisini göstermiştir. Dönemin mimari ve kent mekânı tasarımı yaklaşımlarını derin biçimde etkilemiş olan, 1933 tarihli Uluslararası Modern Mimarlık Kongresi’nde (CIAM) deklare edilen “işlevsel kent” modeline uygun olarak tasarlanan her iki kentte de

kentsel mekân farklı işlevlere göre bölünmektedir. Sağlıklı bir fiziksel çevre yaratılmak adına ticaret, sanayi, konut gibi farklı işlevlere ait yerleşimler fiziksel olarak birbirinden ayrı organize edilmektedir.

CHANDIGARH’TA ÖZGÜN HİNT-MODERNİZMİ

1947 yılında İngiltere’den bağımsızlığını kazanan Hindistan, 1950 yılında kabul ettiği Anayasası ile bugünkü Hindistan Cumhuriyeti’ne dönüşmüştür. Hindistan’ın kendi hükümeti bulunan 29 eyaletinden biri olan Pencap (Punjab); ülkenin bağımsızlığını ilan etmesi sırasında yeniden çizilen sınırlar nedeniyle Hindistan ve Pakistan arasında ikiye bölünmüştür. Eski Pencap eyaletinin başkenti olan tarihi öneme sahip Lahore kentinin Pakistan toprakları içinde kalması sebebiyle, Hindistan’ın Pencap eyaleti için yeni bir başkent kurulması gerekliliği doğmuştur. Hindistan Devlet Başkanı Nehru’nun yeni başkentini tasarımından beklentisi Hint gelenekselliliği ile Batı modernizmini birleştiren özgün bir “hint-modernizmi” olarak tanımlanmaktadır.

Nehru, otoritesinin verdiği güç ve yetkiyle proje için tasarımcıların



Ankara-Clemens Holzmeister, Türkiye Büyük Millet Meclisi



Walter Griffin, Canberra Kent Planı



Le Corbusier, Chandigarh Kent Planı



Canberra- Avustralya Parlamentosu



Chandigarh Meclisi



Chandigarh Meclisi ve Karşısında Yüksek Mahkeme binası (archdaily.com)

seçilmesinde önemli bir rol oynamış; Hindistan'da planlama tecrübesi olması nedeniyle önerdiği isimlerden biri ilk proje ekibinden Mayer olmuştur. Her ne kadar proje Le Corbusier ve ekibi tarafından sonuçlandırılrsa da Mayer'in planında aldığı ilke kararları Le Corbusier'in çalışmasını önemli ölçüde etkilemiştir. Mayer ve ekibinin önerisi olan küme evler, pazar alanı ve merkezi açık alanı ile kendi kendine yeten mahalle birimlerine (sector-superblock) odaklanan az katlı konut çözümlerini planlama komisyonu da yerel koşullara uygunluğu sebebiyle prensip kararı olarak benimsemiştir. Bu nedenle Komisyon, Le Corbusier'in "dikey yoğunluk" kavramı çerçevesinde yüksek katlı konut ve ticari birimler önerisini yerel ihtiyaçlar ve bütçeye uygun olamaması gerekçeleriyle katı biçimde reddetmiştir. Başkan Nehru'nun "hint-modernizmi" vizyonu nedeniyle öncelikli olarak yerel kültüre aşina olan bir tasarımcıyı tercih etmiş olması (her ne kadar proje bu mimar tarafından sonuçlandırılmamışsa da) başkentten özellikle yerleşim alanları kurgusunda önemli bir etken olmuştur.

Corbusier, kent planını ızgara plan ve yollar hiyerarşisi sistemiyle yeniden

ele almıştır. Kentsel işlevler insan vücudunun bölümlerine benzer şekilde yerleştirilmiş; kalp (Şehir Merkezi Sektörü-17), akciğerler (eğlence vadisi, sayısız açık alan ve sektör yeşillikleriyle), akıl (kültürel ve eğitim kurumları), dolaşım sistemi (yol ağı, 7V'ler), iç organlar (Endüstri Bölgesi) ve açıkça tanımlanmış bir baş (Capitol Kompleksi, Sektör 1) şeklinde düzenlenmiştir.

YÖNETİM MERKEZİ YERLEŞİM ALANINDAN AYRIŞTIRILMIŞ

Le Corbusier'in çalışmalarının odaklandığı alan, kentin kuzey ucunda bulunan anıtsal devlet binaları ile yönetim merkezi olan Capitol Yerleşkesidir. Kentin yönetim merkezi olan "Baş" kısmı, parklar, yapay tepeler ve yollarla kentin diğer bölümlerinden fiziksel ve görsel olarak izole edilmiş olup, Yasama Meclisi, Yüksek Mahkeme ve Sekreteryaya (Bakanlık birimleri) gibi yönetimin temel birimlerini içerir. Demokratik devlet kurumlarını temsil eden bu yerleşke, kentin diğer bölümlerinden bağlamsal olarak bağımsızdır, mekânsal olarak farklı bir dile sahiptir. Yönetim merkezinin yerleşim alanından ayrıştırılmış olması; Le Corbusier'in yerleşim alanında kendi tasarım anlayışını uygulayamaması

nedeniyle tasarımın odak noktası olarak aldığı Capitol Yerleşkesinin kendi başına algılanmasını sağlamak için fiziksel ve görsel olarak ayrıştırmayı tercih etmesinden kaynaklanmaktadır.

BREZİLYA'NIN 21. YÜZYIL BAŞKENTİ BRASİLİA

Brezilya'da başkentten ülkenin coğrafi merkezinde bulunan bir konuma taşınması 19. yüzyıl sonlarında gündemde olan bir konu olmasına rağmen 1950'lere kadar bu plan gerçekleştirilememiştir. 19. yüzyıl Brezilya'sında Portekiz kolonizasyonu sebebiyle kentleşme kıyı kentlerde etkinken ülkenin iç kesimlerinde büyük oranda kırsal yerleşme hâkimdi. Başkentten kıyı kenti Rio'dan iç kısımlara taşınmasındaki amaç; kentleşme ve sanayi faaliyetlerinin kırsal alana yayılarak kalkınmanın sağlanması, bir anlamda kıyıdaki kentli Brezilya ile iç kesimlerdeki kırsal Brezilya'nın ekonomik, toplumsal ve politik birliğinin oluşturulmasıydı.

Anayasa'da da Brasilia başkent olarak resmîyet kazanmasına rağmen fiziki olarak nihayete erdirilemeyen bir karar olarak askıda kalmıştı. Başkentten taşınması kararı çok daha önce



Brasilia Parlamento Binası

yasal olarak verilmiş olmakla birlikte dönemin yeni devlet başkanı Kubitschek'in seçim kampanyası kapsamında yeni başkent kurulması için harekete geçeceği vaadi sonucu ancak 1950'lerde fiili olarak gerçekleştirilebilmiştir. Aşırı kalabalıklaşmış ve kolonyal geçmişin izlerini taşıyan başkent Rio de Janeiro yerine tamamen modern bir 21. yüzyıl başkent imajı oluşturmak amacıyla, yeni başkent 1956'da Brasilia'ya taşınması kararı alınır.

"İDEAL KENT İLE İDEAL TOPLUM"

Kubitschek, seçimden kısa bir süre sonra "5 yılda 50 yıllık gelişim" sloganıyla endüstrileşme ve ekonomik kalkınmayla beraber Brezilya'nın modernleşmesinin hedeflendiği kalkınma hamlesini başlatır ve başkanlık kampanyasını da şekillendiren başkent taşınması planını hemen uygulamaya koyar. Başkan Kubitschek, aynı zamanda arkadaşı olan mimar Oscar Niemeyer'a Brezilya projesini açıklar. O dönemde birlikte çalıştıkları Brezilya'nın en saygın mimar ve plancılardan olan Lucio Costa ile ülkesinde Eğitim ve Sağlık Bakanlığı binası gibi önemli projelere imzasını atan, ayrıca New York Dünya Fuarında Brezilya pavyonu ve Le Corbusier ile birlikte çalıştıkları New York-Birleşmiş Milletler Merkezi Binası gibi projelerle uluslararası alanda adını duyurmuş olan Niemeyer, proje sürecine dahil

olur. Yeni başkent inşaa edilmesi için çalışmalar Niemeyer'ın danışmanlığında başlatılır, yarışma projesi düzenlenmesi için oluşturulan New Capital Urbanization Agency (NOVACAP) kurumu başkanı olarak Oscar Niemeyer tayin edilir. 1957'de düzenlenen yarışma sonucunda yeni başkent planı için Lúcio Costa'ya ait olan proje "Plano Piloto" seçilir. Başkent 1957-1960 yıllarında bomboş savananın ortasına 41 ayda sıfırdan inşaa edilir ve 1960 yılında resmi olarak yeni başkent olur.

İŞLEVSEL KENT MODELİ

Plano Piloto'nun amacı "ideal kent ile ideal toplum" oluşturmaktır. Kent merkezine kamusal ve idari işlevler yerleştirilirken kent merkezinin çevresine toplu konutlar inşaa edilir. Anıtsal aksın ilk kısmı Três Poderes (Üç Erk) Meydanıdır. Eşkenar üçgenin içine yerleşmiş bu alan, devletin yasa-yürütme-yargı erklerini temsil eden, Niemeyer tarafından tasarlanmış yapıların bulunduğu meydandır.

Konut alanları dörtlü yapı adaları (superquadra) olarak tasarlanmış ve kuzey-güney aksına yerleştirilmiştir. Yapı adaları arasında bulunan ortak alan sinema, dükkânlar, kilise gibi kamusal tesislerden oluşmaktadır. Bu birimde mağaza ve iş alanlarının hem konutlardan yaya olarak ulaşılabilir

hem de araç yolundan ulaşılabilir iki cephesi vardır. İlk inşaa edilen superquadra'larda ideal durum; altı katlı yapıları pilotisler ile zeminden kopartarak (CIAM ilkelerine uygun olarak) bahçedeki hareketliliğin sürekliliğini sağlamaktır. Yapı adalarında konutlar bahçe alanına serpiştirilmiştir. Bu adalarda yarı-kamusal alan olan okul ve oyun bahçeleri ile ayrıca iki superquadra arasında daha kamusal alan olan spor alanları, yüzme havuzu gibi tesisler bulunmaktadır. Gelir grubuna göre ayırım yapılmadan tasarlanan konutlarla toplumun tamamı için saygın yaşam alanları sağlanması amaçlanmıştır.

MODERN KENTİN EN ÖNEMLİ MİSYONU

Modern ulusun ideolojik temellerini, politik, ekonomik, sosyal yapısını oluşturması ve sürdürmesi ancak tüm halkın bireysel özgürlüklerinin, kent ve kentli haklarının mevcudiyeti, katılımı ve paylaşımıyla mümkündür. Yeni ve modern olanın inşaa tarihsel ve kültürel değerlerin silinmesi değil yeni değerlerle çağdaş yaşama dönüşmesi demektir. Bu değerlere sahip çıkmak, kolektif belleği yaşatacak mekânsal süreklilikleri aramak, tüm kentli tarafından paylaşılan, kullanılan kamusal alanların sürekliliğini ve sürdürülebilirliğini sağlamak modern kentin en önemli misyonudur.

Brasilia Üç Erk Meydanı-Niemeyer'ın tasarımı Meclis, Yüksek Mahkeme ve Başkanlık Sarayı

Kaynakça: El-Dahdah, Fares, 2005. Lucio Costa: Brasilia's Superquadra. Prestel Verlag, Munich. Fry, E. Maxwell; Drew, Jane B., 1955. Chandigarh And Planning Development In India. 103(4948), s. 315, 333. Hensel, Michael; Kubokawa, Rumi, 1998. Building Brazil Part I: 1900-1964. AA FILES, s. 48-55. Perera, Nihal, 2004. "Contesting Visions: Hybridity, Liminality and Authorship of the Chandigarh Plan" Planning Perspectives, 19(2), s. 175-199. Uludağ, Zeynep, 2009. "Modern Başkentlerin Ortak Misyonu: Sıfırdan Başlamak ve Modern Ulusun Sahnesi Olmak" Mimarlık, Kasım-Aralık, Sayı:350, s:24-28. (ISSN 1300-4212). Vale, Lawrence J., 1992. Architecture, Power, and National Identity. Yale University Press, New Haven & London.